

Az illír mozgalom magyar kötődései – horvát szemmel II.¹

ISTVÁN LUKÁCS, ORSOLYA KÁLECZ-SIMON (†2015)

*Univerza Loránda Eötvösa, Filozofska fakulteta, ELTE BTK Szlav Filológiai Tanszék,
Múzeum krt. 4/D, HU – 1088 Budapest, lukacs.istvan@btk.elte.hu*

SCN XI/1 [2018], 33–43

Prispevek daje zgodovinski pregled hrvaške znanstvene interpretacije madžarskih stikov in duhovno-političnih vzorcev v razvoju hrvaškega ilirskega gibanja. V prvem delu najine študije sva predstavila osnovna sodobna teoretična stališča o rekonstrukciji zgodovinskih narativ in hrvaške znanstvene dosežke v raziskovanju predilirskega obdobja, v drugem delu pa je predstavljeno, kako je razvoj madžarske nacionalne zavesti vplival na razvoj hrvaške nacionalne zavesti, zakaj je postal *medij* posredovanja novih idej skupni madžarski državni zbor, kako so novonastale madžarske institucije, infrastrukturne in gospodarske iniciative, boj za madžarski jezik, madžarski tisk ter meščanske ideje oblikovali hrvaško nacionalno modernizacijo.

Ključne besede: ilirizem, hrvaško-madžarski duhovni stiki, razvoj madžarske in hrvaške nacionalne zavesti

The article provides a historical overview of the Croatian scientific interpretation of Hungarian contacts and spiritual-political patterns in the development of the Croatian Illyrian movement. The first part of the study focuses on basic modern theoretical views on the reconstruction of historical narratives and Croatian scientific achievements in the research of the pre-Illyrian period. The second part presents how the development of the Hungarian national consciousness influenced the development of the Croatian national consciousness, why the common Hungarian National Assembly became the *medium* of transmission of new ideas and how the newly established Hungarian institutions, infrastructural and economic initiatives, the struggle for the Hungarian language, the Hungarian press and political ideas formed the Croatian national modernization.

Key words: Illyrian movement, Croatian-Hungarian spiritual contacts, development of Hungarian and Croatian national consciousness

¹ A tanulmány az OTKA/NKFIH 104630. számú, *A magyar kapcsolatok és minták jelentősége a horvát illír mozgalom fejlődéstörténetében* című pályázat keretén belül készült. Társkutatóm e munkában és a projekt kedvezményezettje a tragikusan fiatalon elhunyt Kálec-Simon Orsolya volt. A dolgozat korábbi közös gondolkodásunk és munkánk eredményeit foglalja össze.

A magyar nemzettudat fejlődése

A magyar nemzeti ébredés nemcsak konkrét személyek, szövegek vagy kulturális kezdeményezések által hathatott, hanem a nemzeti identitásnarratívával való azonosulás külső jegeinek manifesztálódása révén is. Ilyen például a magyar nyelv és a hagyományos magyar öltözékek nyilvános térhódítása, ami – miként arra Đuro Šurmin is rámutat – Horvátországot sem hagyta érintetlenül (1903: 3). Másutt Šurmin arra hívja fel a figyelmet, hogy Pesten „benne volt a levegőben a magyar irodalom és nyelv ápolása” (1903: 126), Despalatović pedig így ír: „1833-ban egy nem magyar nemzetiségű látogató úgy látta, hogy ez a város, amely mindössze 6 évvel ezelőtt egy német vidéki városra emlékeztetett, egy pillanat alatt magyar várossá vált. A német nyelvű cégtáblákat magyar feliratok váltották fel, az utcán pedig csak nagy ritkán lehetett német vagy szláv szavakat hallani. Új könyvek, folyóiratok, újságok jelentek meg. A magyaroknál épp elkezdődött a reformkor, amelynek célja Magyarország modern nemzetállammá alakítása volt; 1828-ban és 1830-ban várakozás, izgalom és erős nemzeti büszkeség volt a levegőben” (1975: 112). Despalatović azonban ezeket az adatokat nem példakép-, hanem rivális-narratívába illesztve adja közre, hiszen vélekedése szerint Gaj éppen ezen élményei hatására ismerte fel, „hogy a magyar nemzetállam és a nemzettudatos Horvátország céljai nem egyeztethetők össze egymással” (1975: 112).

Šurmin és Despalatović műveiben a Pesten zajló kultúraszervezési tevékenység leírása referenciakeretként is szolgál. Šurmin, aki a reformkori Pestet egyenesen a magyarság Eldoradójának nevezi (1903: 151), a magyar arisztokrácia nemzeti törekvéseinek jelenlétét hangsúlyozza, kitérve egyebek mellett azokra az erőfeszítésekre, amelyek a magyar nyelv hivatalos nyelvként való bevezetését célozzák az egyetemeken és a főiskolákon (Šurmin 1903: 127). Despalatović pedig arra figyelmeztet, Gajnak Pesten lehetősége volt arra, hogy figyelemmel kísérje a modern nemzetállam olyan alapvető kulturális intézményeinek létrejöttét, mint a Magyar Tudományos Akadémia (1830) vagy a Nemzeti Casino (1830) (1975: 112).

A téma többi horvátországi kutatója a magyar nemzeti ébredés atmoszféráját referenciaként sem említi meg, írásaikban Pest inkább a többi szláv nemzeti mozgalom szervezkedéseinek központjaként jelenik meg, amelynek egyedüli jelentősége abban áll, hogy lehetővé tette a horvát hazafiak – elsősorban Ljudevit Gaj – találkozását a többi szláv nemzet ébredésén munkálkodók eszméivel.

A közös országgyűlés mint a magyar minták átvételének közege

A magyar nemzeti mozgalom kibontakozásának fő színtere a magyar országgyűlés volt. Itt zajlottak a magyar nyelv bevezetéséről folyó, valamint a nemzeti kulturális intézmények létrehozásával és finanszírozásával kapcsolatos viták, amelyeket, miként arra Josip Horvat (1989: 45) és Nikša Stančić (1988: 153) egyaránt felhívják a figyelmet, jurátusként az illír mozgalom későbbi vezéralakjai

is figyelemmel kísérhettek. A jurátusok egyike, Ljudevit Vukotinović visszaemlékezéseiben – amelyet *Još Hrvatska ni propala* című tanulmányában Nikša Stančić is idéz – azt állítja, a jurátusok egy részét igencsak lenyűgözte a magyar nemzeti mozgalom, melynek megnyilvánulásait nemcsak az országgyűlésben, de a velük egyidős magyar jurátusok körében, s általában a magyar közéletben is követhették. Vukotinović sorainak hatására Stančić a rivális-narratívából a példakép-narratívába lép át: azt a következtetést fogalmazza meg, hogy a horvát nyelv hivatalos nyelvként való bevezetésének gondolata nem csupán a magyarok expanzionista politikája okán fogalmazódik meg a fiatal horvát jurátusokban, hanem ez legalább ilyen mértékben köszönhető a magyar nemzeti újjászületés hatásának is (1988: 154). Vukotinović emlékiratai, valamint a magyar és a horvát országgyűlés naplójának áttanulmányozása jó kiindulási pontot jelenthetne annak feltérképezéséhez, hogy milyen eszmék és kezdeményezések közvetítését tette lehetővé a magyar országgyűlés.

A magyar kulturális intézményrendszer megteremtése

A magyar nemzeti kultúra alapját képező intézményrendszer létrejöttéről egyedül Đuro Šurmin *Hrvatski preporod* című művében találunk részletes áttekintést. A történész reflektál a magyar és a horvát nemzeti mozgalom bázisa közötti szociológiai eltérésekre, s az aktivizmus, illetve az aktivizmus lehetőségeinek ebből következő eltéréseire is. Kiemeli, hogy a horvátokkal ellentétben a magyar nemesek nemcsak szavakban, döntéseikkel álltak a magyar intézményrendszer mellé, hanem jelentős pénzügyi támogatást is nyújtottak, s emellett lelkesedtek a nemzeti irodalomért, iparért s a magyar nyelv fejlesztéséért (1903: 16). Mindebből Šurmin az a következtetést is levonhatta volna, hogy a magyar nemzeti ébredés tágabb lehetőségeinek köszönhetően minták sora állt rendelkezésre és perspektivikus kezdeményezések nyíltak a nemzeti mozgalomban buzgólkodó horvátok számára is.

Šurmin szintézise az intézmények létrehozásának folyamatáról is beszámol. Felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar nemzeti múzeum létrehozásának szándéka már a 19. század elején szóba került az országgyűlési vitákban (1903: 16); említést tesz a Széchényi Könyvtár megalapításáról (1803), amely arra a házikönyvtárra épült, amelyet Széchényi a hazának adományozott (1903: 32), valamint a Magyar Tudományos Akadémia (1830) alapításáról is, amely Széchényi István támogatásának köszönhetően jöhetett létre (1903: 32). Említést tesz a magyar színház építése és finanszírozása körüli vitákról, amelyek során a magyar képviselők már az országgyűlésben kifejtették, milyen pozitív hatást gyakorolhat a színház a nemzeti nyelv fejlődésére és kiművelésére (1904: 8). Kiemeli azt is, hogy a horvátok épp ezen viták kapcsán ismerték fel a színház mint intézmény valódi szerepét a nemzeti ébredésben, mint ahogy azt is, hogy ezt az eszközt ők maguk is nemzeti céljaik szolgálatába állíthatnák (1904: 109).

Šurmin a *Hrvatski preporod* című művében arról is említést tesz, hogy az országgyűlésben nemcsak a magyar nemzeti kulturális intézmények

létrehozásáról, de azok finanszírozásáról is vita zajlott. A horvát megyék és városok már 1827-ben nagy összegekkel támogatták a magyar nemzeti múzeumot (1903: 32), s később a szábor 450 000 forint adományt szavazott meg a Pesten alapítandó színház finanszírozására (Šurmin 1904: 139). Beszámol arról is, hogy a magyarok nemcsak modern intézményrendszer kialakítására törekedtek, de ezek finanszírozásában is úttörők voltak, hiszen törvénybe iktatták, hogy nemzeti színházuk fenntartása állami forrásokból történik majd (1904: 151).

Šurmin könyvében tehát a magyar nemzeti ébredés folyamatainak részletes, adatokban gazdag bemutatása a horvát nemzeti ébredés tárgyalásához szükséges referenciakeret megképzését szolgálja, a magyar és a horvát nemzeti ébredés közötti kapcsolatokat pedig többnyire példakép-narratívákba rendezve tárja. Jaroslav Šidak azonban a horvát és a magyar mozgalmat már egymás riválisaként ábrázolja, hangsúlyozva, a magyar nemzeti mozgalom a horvátok anyagi erőforrásait felhasználva, a horvát nemzeti mozgalom rovására valósítja meg céljait (Šidak 1987: XLVI).

Infrastrukturális fejlesztések

Šurmin több helyütt is megemlíti, hogy a magyarok az infrastrukturális fejlesztések vonatkozásában is a horvátok előtt jártak. Míg a magyarok idejekorán felvetették a magyarországi folyók szabályozását annak érdekében, hogy a jövőben az olyan elemi csapások, mint az 1839-es árvíz, elkerülhetők legyenek, illetve élénk vita folyt a Duna–Tisza csatorna lehetséges előnyeiről, a közös országgyűlésről hazatérő horvátok azonban a száborban már nem említették meg a hallottakat, s arról sem kezdeményeztek vitát, hogy a Dráva és a Száva miféle károkat okoz a horvát nemzetnek (Šurmin 1904: 150).

A horvátoknál az 1840-es években kezdődnek a komolyabb infrastrukturális fejlesztések. Ebben az esztendőben a kormány egy bizottságot nevezett ki Mirko Inkey elnökletével, amelynek feladata a Száva szabályozásának megszervezése volt (Šurmin 1904: 255). Eszéken egy újabb társaság alakult azzal a céllal, hogy a kereskedelmi forgalom megkönnyítése érdekében a Drávát és a Szávát csatornával kössék össze (Šurmin 1904: 255). Inkey minden befolyását latba vetette azért, hogy a munkálatok mielőbb megkezdődhessenek, s 1840 novemberében kezdetét is vette a Száva kotrása (Šurmin 1904: 255).

Nyelvkérdés

Đuro Šurmin a nyelvi kérdés tekintetében egyértelművé teszi, hogy a horvát nemzeti ébredés vezéralakjai nem pusztán önmaguktól, az illír irodalom megteremtésének szándékától vezérelve fordultak anyanyelvük ápolása felé, hanem a magyar nyelvújítási törekvések is erős hatást gyakoroltak rájuk (1903: 127). Könyve második kötetében Šurmin egyenesen ama nézetének ad hangot, hogy a magyar nemzeti irodalom és nemzeti ébredés több horvátnak nyitotta fel a

szemét, de saját hazájuk nehézségeit sem nem ismereték, sem nem felismerték (1904: 10). Egy helyütt a *Danica hrvatskát* is idézi, amelynek egyik – Šurmin által meg nem nevezett – szerzője így szólítja meg honfitársait: „vessünk egy pillantást a kiművelt európai nemzetekre, s testvérállamunk fiaira, a magyarokra, akik minden erejükkel azon vannak, hogy anyanyelvüket – mint az ázsiai égöv alól Európába átmenekített, idegen növényt – megóvják és fenntartsák” (Šurmin 1904: 251). Ez azon ritka esetek egyike, amikor a történész a példakép-narratívát egy prominens illír orgánumban megjelent cikk megidézésével támasztja alá, amelyek magyar vonatkozásait, utalásait kezdettől fogva kizárták a horvát nemzeti ébredésről szóló narratívákból. Árulkodó azonban, hogy sem a szerző nevét, sem a cikk megjelenésének idejét nem tudjuk meg, ami implicite a magyar hatás jelentőségének csökkentését sugallja, hiszen ha a cikk szerzője az illír mozgalom egyik prominense volna, az önmagában is arra utalna, hogy az illír mozgalomra tett magyar hatás az egész nemzeti identitásnarratívát átéri.

A magyar irodalmi nyelv fejlesztésére irányuló törekvések jelentőségét Despalatović is felismeri, aki a horvát nemzeti ébredés referenciakeretének felvázolása során nemcsak ezeket a kezdeményezéseket ismerteti, de arra is kitér, miként vált a formálódó irodalmi nyelv hivatalos nyelvként való bevezetésére tett törekvések által a magyar nemzeti ébredés politikai mozgalommá (Despalatović 1975: 33). Erre a jelenségre figyel fel Josip Horvat is, aki a *Politička povijest Hrvatske* című művében a példakép-narratívát szintén egy korabeli forrással támasztja alá: Herman Bužan képviselő szavait idézi, aki képviselői beszédében azt emelte ki, hogy a horvátok a magyarok szép példájától indítva jutottak arra az elhatározásra, hogy terjesztik nyelvüket, és nem hagyják, hogy elvegyék tőlük annak a lehetőségét, hogy nyelvüket hivatalos nyelvvé emeljék, vagy lezüllesszék azt az egyszerű nép nyelvének a szintjére (Horvat 1989: 47).

A magyar változások hatása Horvátországban

Bár később Jaroslav Šidak is elismeri, hogy a horvát nyelv hivatalos nyelvként való elismertetéséért folyó harcokat a magyarok példája legalább annyira inspirálta, mint a többi európai mozgalom (1987: LI), Đuro Šurmin az egyetlen, aki a magyar változásokat igazán részletesen tárgyalja, s aki annak valóban szerteágazó magyar hatásokat tulajdonít a horvát nemzeti mozgalmon belül.

A *Hrvatski preporod* gyakran helyezi egymás mellé és hasonlítja össze a horvát és a magyar nemzeti ébredés párhuzamos jelenségeit, s rendszerint arra a következtetésre jut, hogy a magyar mozgalom fejlettebb, progresszívebb és nagyobb mozgástérrel rendelkezik, mint a horvát. Ennek okát Šurmin nemcsak a magyar mozgalom vezetőinek nagyobb tudatosságában látja, hanem abban is, hogy Magyarországon az országgyűlésben ülő nemesség nemcsak támogatta a nemzet ügyét, de az élharcosok is ebből a rétegből kerültek ki. A magyar nemzeti mozgalom így nagyobb erőforrásokból gazdálkodhatott – Horvátország erőforrásait is beleértve –, s így a mozgástere is lényegesen nagyobb volt.

Horvátországban ezzel szemben a nemzeti kezdeményezések elsősorban alulról, a polgárság soraiból jöttek (Šurmin 1904: 8).

Šurmin arra is rámutat, hogy a magyar nemzeti mozgalmat maguk a horvát képviselők is példaképüknek tekintették. A horvát történész Ljudevit Vukotino-*vić* szavait idézi, aki egy, a szünetben mondott beszédében Nagy Pált és Deák Ferencet Cicero, Démoszthenész, Dante és Mirabeau mellett említi (1904: 196). Ezáltal nemcsak azt ismeri el implicit módon, hogy a magyar nemzeti mozgalom előbbre tart, mint a horvátoké, de azt is, hogy annak vezéregyéniségei a világ-történelem legnagyobb formátumú történelmi egyéniségei sorába tartoznak.

Az összehasonlításokból az is kitűnik, hogy a magyar reformtörekvések, ellentétben a horvátokéval, az országgyűlésből a megyei szintekre is leszá-*rog*ttak. A magyar vármegyék fontos intézkedéseket hoztak az iskolaügy, az irodalmi élet terén, valamint a gazdaság, az ipar és a kereskedelem is kiemelt prioritással bírt a hazafias magyar vármegyék számára (Šurmin 1904: 123). A magyar országgyűlés tagjai emellett a magyar nemzettel is kapcsolatban álltak, s tisztában voltak nemzetük szükségleteivel, ellentétben a horvátokkal, ahol ezek a feltételek nem voltak adottak (1904: 129).

A magyar nemzeti mozgalom polgári jellegű társadalmi követelése szintén hatást gyakoroltak a horvát nemzeti mozgalom politikai profiljára. Erre a tényre már Šurmin is felfigyel, aki kiemeli, hogy 1836-ban a horvát nemzeti mozgalom, amely mindvégig a magyar példára támaszkodott, már semmivel sem volt kevésbé liberális, mint a magyar (1903: 173). Josip Horvat a horvát mozgalom prioritásváltozását a rivális-narratívába ágyazva magyarázza meg: a polgári célokat megfogalmazó, s azokért korszerű eszközökkel küzdő magyar nacionalizmust csak a saját fegyvereivel lehetett legyőzni. Ez készítette a horvát nemzeti mozgalmat arra, hogy megkérdőjelezze a feudális kereteket, s hozzájárjon a harmadik rend nemzeti öntudattal való felvértezéséhez. Ennek köszönhetően kap jelentőséget a nemzeti nyelv, annak ápolása, illetve a nemzet öntudattal való felruházása új identitásnarratívák megalkotása révén, illetve azok elterjesztése által (1989: 35). Horvat azt is kiemeli, hogy 1832-re, amikor a horvát nemzeti mozgalom még épp csak bontogatni kezdte a szárnyait, a magyar nemzeti mozgalom már jelentős befolyásra tett szert. A magyar mozgalom elsődleges törekvései – a magyar nemzeti nyelv bevezetése, a vallásszabadság horvátországi bevezetése és a jobbágyosság megszüntetése – azonban ütköznek a horvát nemzeti, társadalmi-gazdasági és kulturális érdekekkel, s Horvat szerint épp az ezzel való szembesülés az, ami a horvát nemzeti ébredést elindítja (1989: 44).

Új kulturális infrastruktúra létrehozása

Šurmin arra is rávilágít, hogy a magyar példák a horvát intézményrendszer létrehozására irányuló erőfeszítéseket is inspirálták. Már Ljudevit Gaj terveiben is egyfelől egy illír tudományos egyesület megalapítása, másfelől pedig egy nagy közkönyvtár és egy nemzeti múzeum megalapítása kapta a főszerepet (Šurmin 1904: 100), amiben kulcsszerepe lehetett annak a ténynek, hogy Ljudevit Gaj

tanulmányait Pesten végezte, ahol nemcsak a Nemzeti Múzeum (1802) felkeresésére nyílt lehetősége, de sok időt töltött a Széchenyi Könyvtárban (1802), illetve a Magyar Tudományos Akadémia megalapítását (1830) is figyelemmel kísérhette (1904: 100).

A *Hrvatski preporod* narratívájából az is kitűnik, hogy a horvát intézmények alapítására irányuló törekvéseket nem kis részben az egyes magyar intézmények létrehozása körül zajló viták inspirálták. A horvátokat például akkor kezdte el foglalkoztatni a nemzeti színház létrehozásának gondolata, amikor a szabór 450 000 forinttal támogatta a pesti színház létrejöttét (1904: 139). Šurmin szerint a horvát szabór ezáltal elismerte azt, hogy a magyar intézményekben a nemzeti szellem erősítésének alkalmas eszközt látja, és hogy eljött az ideje annak, hogy a horvátok is hasonló tiszta nemzeti intézményeket alapítsanak (1904: 140).

A sajtó fejlődése

Timothy Brennan szerint a nemzet mint kulturális fikció létrejöttében a regények mellett az újságok játszották a legnagyobb szerepet, elsősorban a nyelv standardizálása, az írásbeliség terjesztése és a kölcsönös érthetőség akadályainak elhárítása révén (1990: 173). Hasonló szerepet játszottak az újságok Magyarországon és Horvátországban is, ahol a nemzeti sajtó kibontakozása egyaránt a nemzeti ébredés időszakára esett.

Đuro Šurmin a sajtó fejlődéséről is a magyar és a horvát szcéna eseményeit összehasonlítva ír. Nemcsak azt hangsúlyozza, hogy a sajtó jóval nagyobb jelentőségre tett szert, mint korábban bármikor (1904: 183). A sajtó a széles néprétegek nagyobb tájékozottságát és a mindennapi eseményekre való reflexió és kritika kiterjedtebb lehetőségeit hozta magával, amelynek köszönhetően a megoldandó problémák is könnyebben feltárhatóak voltak. Kiemeli, hogy a magyar nyelvű sajtó lényegesen fejlettebb és kiterjedtebb volt, mint a horvát, amit a német nyelvű orgánumok túlsúlya jellemezett, de arról is szót ejt, hogy a különböző újságok más-más reformelképzeléseket fogalmaztak meg. Ennek apropóján a Kossuth-Széchenyi vita lényegét is ismerteti (1904: 183). Bár Šurmin mindebből semmiféle következtetésre nem jut, ám joggal vethető fel, hogy a horvát sajtó létrejöttét és megerősödését a magyar sajtó dinamikus fejlődése is inspirálta.

Gazdasági kezdeményezések

A horvát gazdaság fejlesztésének terve először a zágrábi Illír Olvasókörben merült fel, ahol elsőként Janko Drašković tűzte napirendre 1839-ben a gazdaság és az ipar serkentésének ügyét. Pályázatot is kiírt e témában, ahol a győztes pályaművet az Olvasókör elnöke jutalmazta. Mirko Inkey e kezdeményezést 100 forinttal támogatta. Šurmin hangsúlyozza, hogy Inkey azért döntött a pályázat támogatása mellett, mert úgy vélte, a nemzet kizárólag az anyanyelven

világosítható fel, s az illíreknek éppen olyan intenzitással kell küzdeniük ezért, mint a magyaroknak, akik minden erejükkel ezen dolgoznak (1904: 244). Inkey felveti, hogy amit az egyének nem tudnak egyénileg megvalósítani, azt az olvasóköröknek együtt kell elvégezniük: „akciócsoport” létrehozását indítványozza, amely a hazai áruk exportálását, gyárak alapítását stb. mozdítja elő (1904: 244). Az Olvasókör tagjai többsége érdeklődésének középpontjában azonban mégsem elsősorban a gazdaság kérdései álltak, hanem a nemzet felvilágosítása és a nyelv kiművelése. Így a Gazdasági Társaság létrehozását végül nem közvetlenül az Olvasókör kezdeményezte, hanem Juraj Haulik püspök közreműködése nyomán jött létre, azzal a céllal, hogy „a horvátországi földművelést mozdítsa előre és fejlessze” (1904: 255). Bár e kezdeményezések bemutatásánál Šurmin magyar példákat nem idéz, jól látható, hogy a Gazdasági Társaság megalakulása a – Széchenyi által inspirált – draškovići koncepcióba illeszthető, Mirko Inkey megnyilatkozásai pedig azt is egyértelművé teszik, hogy a „magyar példa” mindvégig a horvátok úgyn munkálkodók látókörében volt.

Šurmin arról is beszámol, hogy az 1840-es években már a horvátoknál is megjelennek azok a törekvések, amelyek az 1830-as években még csak a magyar nemzeti mozgalomban voltak jelen. Idézi például egy képviselő beszédét, aki a nemzeti kereskedelem és ipar fejlesztésének fontosságára hívja fel a figyelmet, kiemelve, hogy „azon nemzetek tapasztalata, amelyek e tekintetben nálunk messzebbre jutottak, olyan nyilvánvalóan tanít, hogy felesleges lenne e tapasztalatokat tovább tárgyalni” (1904: 151). Joggal feltételezhető tehát, hogy e nemzetek közé a magyarok is beleértendőek, nem is annyira a tapasztalatok kiterjedtsége, mint inkább Széchenyi hasonló vonatkozású könyvei és törekvései okán. E törekvésekre hivatkozva kéri a képviselő egy olyan száborbizottság kinevezését is, amely kidolgozza a nemzeti bank létrehozására vonatkozó tervet (1904: 151). Bár Šurmin hangsúlyozza, hogy e kezdeményezés a száborban még azelőtt felmerült, hogy a magyarok egyáltalán elkezdtek volna erről komolyan gondolkodni (1904: 151), mi mégis úgy véljük, e kezdeményezés is a Janko Drašković által kijelölt utat követi, akinek munkásságát viszont Széchenyi művei ihlették.

Polgári demokratikus követelések

Az illír mozgalom által kezdeményezett társadalmi reformokat Đuro Šurmin újfent a magyar nemzeti mozgalom törekvéseinek kontextusában ismerteti. Kiemeli, hogy a magyarok 1840-ben iktatták be az Urbárium-törvényt, amelynek Magyarországon szép fogadtatása volt. Szól emellett a vallásszabadság bevezetéséről, a zsidók emancipációjáról és az egyenlő adók rendszerének bevezetéséről, ám arról is beszámol, hogy ekkor még a horvátok nem voltak felkészülve demokratikus jogaik képviselésére (1904: 150). Šurmin tehát a két mozgalom összevetésénél ismét azt a következtetést vonja le, hogy a magyar társadalom polgárosultabb, a magyar nemzeti mozgalom pedig progresszívebb, mint a horvát.

Josip Horvat *Politička povijest Hrvatske* című művében kiemeli, hogy a magyarok követelései – a felelős kormány, a nyugat-európai értelemben vett parlamentarizmus iránti igény – a horvát politikára is erősen hatottak, s a fiatal generáció már új prioritásokkal látott hozzá a horvát politika céljainak pontosításához (1989: 81). Horvat arra is rámutat, hogy a *Branislav* nevű baloldali lap már a horvát szábor demokratikus szellemű átalakítását, kompetenciáinak kibővítését, s a tagok számának növelését követeli. Felveti emellett egy külön, a magyar kormánytól független horvát kormány alapítását, a horvát nyelv hivatalos nyelvként való bevezetését, a zágrábi jogi akadémia egyetemi rangra emelését és horvát tanszék létrehozását, továbbá átfogó oktatásügyi és politikai reformok bevezetését, valamint tanítóképző, ipari és kereskedelmi iskolák létrehozását (1989: 82). Horvat azt is a magyar liberalizmus történelmi érdemének tartja, hogy kitartóan napirenden tartja és felhívja a figyelmet a Habsburg Birodalmon belüli jobbagyfelszabadításra. A szábor küldöttjeit kísérelő fiatal horvát jurátusok nemcsak lelkesedtek ezekért az eszmékért, de amikor tizenhat év múlva maguk is a politikai élet mérvadó tényezőivé váltak, meg is valósították a jobbagyok felszabadításának eszméjét (1989: 15). Josip Horvat a horvát jobbagyfelszabadítást „a horvát demokrácia ‘keresztlevelének’, a modern Horvátország alapjának” tekinti, amiből az is következik, hogy a modern Horvátország alapjainak lerakásában épp a magyarországi reformtörekvéseknek volt inspiráló szerepük.

SZAKIRODALOM

- Zsuzsanna BERÉNYI, 2001: *A szabadkőművesség kézikönyve*. Budapest: Heraldika.
- Homi K. BHABHA, 1990: DissemiNation: time, narrative and the margins of the modern nation. *Nation and Narration*. Ed. Homi K. Bhabha. London: Routledge.
- Timothy BRENNAN, 1990: The National Longing to Form. *Nation and Narration*. Ed. Homi K. Bhabha. London: Routledge.
- Zvane ČRNJA, 1988: *Kulturna povijest Hrvatske I-II*. Opatija: Otokar Keršovani.
- Andraš DAVID, 1977: *Mostovi uzajamnosti. O jugoslavensko-mađarskim književnim vezama*. Novi Sad: Radnički univerzitet, „Radivoj Čipranović”.
- Elinor Murray DESPALATOVIĆ, 1975: *Ljudevit Gaj and the Illyrian Movement*. New York: East European Quarterly,
- Velimir DEŽELIĆ, 1904: *Maksimilijan Vrhovec (1752–1827)*. Zagreb: Tisak C. Albrehta.
- Krešimir GEORGIJEVIĆ, 1956: Gajevo školovanje u tuđini. Prilog proučavanju Ilirskog pokreta. *Pitanja književnosti i jezika* 2, 23–44.
- Stephen GREENBLATT, 1989: *Shakespearean Negotiations (The Circulation of Social Energy in Renaissance England)*. Berkeley – Los Angeles: University of California Press.

Eric HOBBSAWM, 1983: Introduction: Inventing Traditions. *The Invention of Tradition*. Eds. Eric Hobsbawm and Terence Ranger. Cambridge University Press.

Josip HORVAT, 1975: *Ljudevit Gaj. Njegov život, njegovo doba*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

—, 1989: *Politička povijest Hrvatske*. Zagreb: August Cesarec.

Franjo Emanuel HOŠKO, 2007: *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Alojz JEMBRIH, 2001: Tomaš Mikloušić i njegovo djelo. *Hrvatsko zagorje* VII/2, 5–21.

Elie KEDORUIE, 1960: *Nationalism*. London: Hutchinson.

Péter KIRÁLY, 2003: *A kelet-közép-európai helyesírások és irodalmi nyelvek alakulása. A budai Egyetemi Nyomda kiadványainak tanulságai 1777–1848*. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Taszék.

Róbert KISS SZEMÁN, 2010: *Szláv pokol Pesten. Ján Kollár munkássága 1819 és 1849 között*. Budapest: Balassi Kiadó.

Juraj KOLARIĆ, 1995: *Prosvjetiteljstvo i Jozefinizam u Zagrebačkoj biskupiji*. Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094.–1994. Ur. Antun Škvočević. Zagreb: Nadbiskupija Zagrebačka.

Živko MANDIĆ, 2002: Istina o podrijetlu Ignacija Martinovića. *Hrvatski kalendar*, 58–60.

Louis MONTROSE, 1989: Professing the Renaissance (The Poetics and Politics of Culture). Ed. H. A. Veenser. *The New Historicism*. New York and London: Routledge. 15–36.

Dragutin PAVLIČEVIĆ, 1987: Maksimilijan Vrhovac. Život i djelo (1752–1827). Ur. Metod Hrg – Josip Kolanović. *Dnevnik – Diarium – Svezak 1 (1801–1809)*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Jakša RAVLIĆ, 1965: *Hrvatski narodni preporod I–II*. Zagreb: Matica hrvatska, Zora.

Nikša STANČIĆ, 1988: *Gajeva „Još Horvatska ni propala” iz 1832–33. Ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog preporoda*. Zagreb: Globus.

Erzsébet, SÜLD, 1999: *Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű újság rövid története és repertóriumának WWW-es alkalmazása*. Dostopno 25. 5. 2018 na: <http://mek.oszk.hu/06400/06492/html/#3>.

Jaroslav ŠIDAK, 1987: Hrvatske zemlje u Vrhovčevo doba 1790–1827. Ur. Metod Hrg – Josip Kolanović. *Dnevnik – Diarium – Svezak 1 (1801–1809)*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. IX–LI.

—, 1988: *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret*. Zagreb: Školska knjiga.

Đuro ŠURMIN, 1903: *Hrvatski preporod. Ilirsko doba 1790–1843*. Zagreb: Tisak Dioničke Tiskare.

—, 1904: *Hrvatski preporod. Od godine 1836–1843*. Zagreb Tisak Dioničke Tiskare.

Hayden WHITE, 1978a: Interpretation in History. H. W. *Tropics of Discourse (Essays in Cultural Criticism)*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.

—, 1978b: Historical text as Literary Artifact. H. W. *Tropics of Discourse (Essays in Cultural Criticism)*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.

—, 1987: The Value of Narrativity in the Representation of Reality. H. W. *The Content of the Form (Narrative Discourse and Historical Representation)* Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.

Milorad ŽIVANČEVIĆ, 1975: *Povijest hrvatske književnosti. Ilirizam*. Zagreb: Liber, Mladost.

STIČIŠČA MED ILIRSKIM GIBANJEM IN MADŽARSKIM REFORMNIM OBDOBJEM – Z VIDIKA HRVATOV II.

Ilirizem je v stoletnih hrvaško-madžarskih duhovnih stikih prvo občutljivo obdobje. Hrvaška literarna zgodovina in zgodovinska veda nista enotni v oceni pomena madžarskih stikov in vzorcev v tem obdobju. V tem drugem delu najine študije sva predstavila, kako in v čem je razvoj madžarske nacionalne zavesti vplival na razvoj hrvaške nacionalne zavesti, ne le s posredovanjem pomembnih oseb, programskih besedil ali kulturnih iniciativ, ampak tudi prek manifestacije navidezno manj pomembnih *zunanosti*, kot je tradicionalna madžarska noša. Predstavniki hrvaške literarne zgodovine te vplive razlagajo različno: eni (Šurmin, Despalatović) menijo, da takratni madžarski dogodki predstavljajo referenčni model za Hrvate, drugim pa je Pešta bila le pomemben center srečevanja slovanskih veljakov. Dejstvo je, da je bil najpomembnejše prizorišče izmenjave političnih in kulturnih idej skupni madžarski državni zbor v Požunu, kjer so se hrvaški poslanci in mladi koncipienti (npr. Vukotinović) tudi na lastne oči prepričali o dosežkih madžarskega nacionalnega gibanja. Nastajanje madžarskih kulturnih institucij in infrastrukturnih iniciativ je izjemno bogato in vsestransko opisal Đ. Šurmin (1903) in s tem še posebej poudaril njihov referenčni pomen, pri novejših avtorjih (Šidak 1987) pa je poudarek na rivalstvu, še posebej na okoliščinah, da so Madžari za ustvarjanje lastnih ciljev črpali hrvaške materialne vire. Vsi hrvaški avtorji se strinjajo, da je bilo jezikovno vprašanje zelo pomembno tako za Madžare kot za Hrvate. V večini takratih hrvaških dokumentov, programskih besedil se pogosto omenja pozitivna *madžarska pelda* (torej pozitiven madžarski zgled). Politične reforme na madžarski in hrvaški strani niso bile enotne. Na madžarski strani so spremembe dosegle tudi županije, na hrvaški strani pa so zajele le vrh politične elite. Hrvaška zgodovinska veda vedno poudarja pomen soočanja in konfrontacije Madžarov in Hrvatov, to pa daje pravi zagon hrvaškemu nacionalnemu gibanju. V času ilirskega gibanja in madžarskega reformnega obdobja ter v okviru koncepta meščanske modernizacije družbe so bila zelo pomembna demokratska in gospodarska vprašanja. Grof István Széchenyi na madžarski strani v svojih delih ponuja nove sodobne ideje (razvoj infrastrukture, industrializacija, kapitalizacija, pomen posojila pri zagonu gospodarstva, zemljiška odveza), te ideje pa prevzema hrvaški grof Janko Drašković.